

## El teatre català a Buenos Aires

JORDI ARBONÈS

En revisar les activitats culturals dels catalans residents en diversos països d'Amèrica, meravella de constatar la fidelitat que han servat tostemps envers la llengua, fidelitat manifestada, principalment, mitjançant la formació d'agrupacions corals i teatrals. Arreu on el nucli de catalans ha estat prou cohesiu per donar naixement a un centre o casal ha nascut, ensems, un orfeó o un quadre dramàtic, els quals, manta vegada, han desvetllat l'admiració de la gent nadiua. És evident, però, que el país on han existit més quadres escènics, i on les activitats teatrals han assolit un grau més alt de qualitat i vitalitat, és la República Argentina. Per tal de corroborar aquesta afirmació, heus aquí una nòmina d'entitats catalanes d'aquest país que, en algun moment o altre de llur existència, han tingut una agrupació dramàtica: Casal Català de Tucumán (finals de la dècada de 1920); Centre Català de Santa Fe (dècada de 1920); Casal Català de Bahía Blanca (dècada de 1920); Centre Català de Mendoza; Centre Català de San Rafael [Mendoza] (dècada de 1960); Centre Català de La Plata (dècada de 1920); Centre Català de Rosario; Centre Català de Córdoba (dècada de 1920); Club Català de Córdoba (anys 1950/68); Centre Català de Quilmes [Buenos Aires] (dècada de 1950); Centre Català de Buenos Aires; Casal de Buenos Aires; Grup Joventut Catalana de Buenos Aires; Obra Cultural Catalana de Buenos Aires; Centre Balear de Buenos Aires (fins al 1940); Casal Valencià «El Micalet» de Buenos Aires (fins al 1940)... Deixem uns punts suspensius per tal com és molt probable que hi hagi hagut algun altre centre amb quadre escènic l'existència del qual no hem trobat registrada a les fonts que hem consultat. Tal com és fàcil de deduir d'aquesta llista, la ciutat més privilegiada quant a manifestacions teatrals en llengua catalana és Buenos Aires.

Això no obstant, no fou a Buenos Aires on tingué lloc la primera representació dramàtica en català, segons el testimoni que ens dona M. Balmes Jordana al n.º 140 d'«El teatre català» del 31 d'octubre de 1914 (Barcelona). Transcrivim literalment de la pàgina 714 de l'esmentada publicació: «És cert que la primera representació de Teatre Català no's dona a Buenos Aires sinó a la veïna població de Montevideo, en la darre-

ra decena del mes d'abril de l'any 1870, quan tot just ne feia cinc de l'instauració del nostre Teatre a Barcelona, i que únicament tres anys després, cap al juliol del 1873, se donà la primera obra catalana a la capital de l'Argentina. Però mentres a la ciutat del «Cerro» passaren deu o dotze anys sense donar fe de vida el nostre Teatre i posteriorment ha arribat fins als nostres dies en manifestacions aïllades i de tard en tard, en canvi, aquí, a Buenos Aires, a la fundació inaugural celebrada al vell teatre Victoria, situat al carrer del mateix nom, entre els de Piedras i Tacuarí, i en qual funció se representà *Les francesilles* [de Frederic Soler] seguiren, en un curt espai de temps, altres dugues manifestacions, en les quals es posà en escena *Les joies de la Roser* i *Les eures del mas*, prenent part en la interpretació d'aquestes obres les senyoretes Concepció Fernández i Victorina Bedós, artistes arribades feia poc de Catalunya, ont havien estat molt aplaudides, puix havien fet les delícies del públic de l'Odeón un grapat d'anys, i un quadre d'excellents aficionats, entre els quals s'hi distingien, segons conta la gent d'aquella època, uns tals Oliva, Martí, Bageria, Agutzil i Alfonso, que seguiren actuant amb obres catalanes i castellanes, unes vegades en un modest teatre i altres al Goldoni, anomenat ara Teatro Moderno, fins a l'any 1876, que, aprofitant la circumstància de trobar-se aquí el celebrat actor Teodor Bonaplata dirigint una companyia de la que'n formaven part en Rodríguez, la Carlota Frendo, la Rita Carbajo i la Victorina Bedós i de la qual n'era empresari el Club Català, aquest demanà i obtingué de la companyia esmentada que donés mensualment una representació catalana, i així se feu durant un any i mig que aquesta actuà. De les obres estrenades en aquesta temporada, les que més èxit obtingueren foren *El contramestre*, *L'em-bolic de cordes*, *Tal faràs, tal trobaràs* i alguna gatada den Pitarra.»

Tanmateix, aquest intent, ben reeixit segons que sembla, d'establir una continuïtat quant a les representacions teatrals catalanes a Buenos Aires, féu fallida per tal com l'empresa no obtingué un èxit econòmic equiparable a l'èxit artístic, de manera que la companyia es desintegrà «sorollosament —com diu el nostre cronista— i el séu daltabaix econòmic ocasionà la mort del Club Català i l'anulació del nostre Teatre a Buenos Aires, el qual no tornà a manifestar-se fins a l'any 1888, en qual època, l'aleshores flamant Centre Català, que acabava d'instaurar un teatre per als aficionats, començà a donar, de tant en tant, en dies de gran solemnitat, representacions d'obres catalanes, les que's repetiren sovint, arribant ben aviat, pel juny o juliol de l'any 1890, a alternar les obres catalanes i castellanes».

El Centre Català tenia l'estatge a la Casa de España, edifici propietat de Lluís Castells, el qual en féu donació a l'Estat espanyol amb la condi-

ció d'hostatjar perpètuament l'entitat catalana a la planta baixa, on hi havia la sala de teatre. Posteriorment, el Centre Català comprà l'edifici tot desempallegant-se, així, de la presència del consolat espanyol, que funcionava en un dels pisos. Aquest fet tradueix l'esperit dels homes que passaren a integrar la junta directiva de l'entitat, la qual veié incrementar el nombre dels associats per tal com, degut a la guerra de Cuba i al període de prosperitat econòmica de l'Argentina, foren molts els catalans que emigraren de la Pàtria devers la capital del Plata. La feliç circumstància de l'arribada a Buenos Aires dels fills de Lleó Fontova, i de Joan B. Llonch, actor destacat de l'escena catalana, galvanitzà l'entusiasme dels afeccionats que componien el Quadre Dramàtic del Centre, el qual no trigà a comptar amb llur valuosa aportació. «Ràpidament —diu Balmas Jordana— s'organitzà la companyia, de la que'n formaren part les senyorettes Caterina i Amàlia Fontova, la primera de les quals ja tenia una gloriosa actuació en el Teatre Català, doncs durant una quinzena d'anys havia sigut l'imprescindible dama jove del nostre teatre...» També s'hi incorporà Victorina Bedós, i Joan Llonch es féu càrrec de la direcció artística. La primera quinzena de setembre de 1896, s'estrena el nou Quadre Dramàtic del Centre Català, compost per les primeres figures esmentades i els «distingits aficionats» Pero, Traval, Benet, Copons, Castanyer, Mateu i Messeguer, amb la posta en escena d'*El ferrer de tall*. A partir d'aquesta data, les representacions assoleixen un ritme regular durant dos anys i mig, en el curs dels quals el Quadre muntà una obra cada quinze dies, essent, fins a aquella data, la temporada més llarga de teatre català a l'Argentina.

Els títols de les obres representades durant aquesta època són prou eloqüents per tal de donar una idea de la importància i la vitalitat d'aquest nou intent d'establir a Buenos Aires un fogar amb una de les manifestacions més vives de la renaixent cultura catalana: *El pubill*, *El ferrer de tall*, *L'àngel de la guarda*, *El primer amor*, *La dida*, *El contramestre*, *El cercol de foc*, *Batalla de reines*, *La bruixa*, *La creu de la masia*, *Les eures del mas* i *Cura de moro*, de Frederic Soler; *Maria Rosa* i *La boja*, d'Àngel Guimerà; *Dones* i *La mitja taronja*, de Josep M.<sup>a</sup> Arnau; *L'herència de l'oncle Pau* i *L'olla de grills*, de Conrad Colomer; *El mas perdut*, de Feliu i Codina; *El somatent de Girona*, de Ferran Agulló i Vidales; *La pubilla de Caixàs*, de Francesc Xavier Godo; *Nit de nuvis*, de Joan Molas i Casas; *El joc dels disbarats*, de Teodor Baró; *Tenorios*, *Un cop de teles* i *Toreros d'hivern*, de Ferrer i Codina; *Cel rogent* i *Cap i cua*, d'Eduard Aulés; *L'espurna*, de Joaquim Riera i Bertran.

Era tanta la concurrència de públic en aquestes representacions, que algunes obres foren posades en escena més d'una vegada, com ara *El*

*pubill* i *Batalla de reines*, les quals foren representades en tres oportunitats, o bé *Maria Rosa*, que ho fou en quatre. Això no obstant, un fet, totalment estrany a les circumstàncies que fan possible de mantenir l'activitat teatral o obliguen a suspendre-la, truncà la continuïtat que tan abnegadament miraven d'establir aquells amants del nostre teatre lluny de la terra. A les darreries de l'any 1898, la junta directiva del Centre Català decidí plantar a la sala del teatre una ruleta. Aquest fet malastruc féu que moltes famílies s'allunyessin de l'entitat. Els primers a prendre aquesta decisió foren les germanes Fontova i Joan B. Llonch, sense la presència dels quals el Quadre Dramàtic quedà, com diu Balmas Jordana, «com un cos sense ànima». Les representacions es feren esparses i, al cap de poc temps, la majoria eren d'obres castellanes.

Tanmateix, la ferma voluntat d'alguns obstinats d'aquell Quadre Dramàtic es posà de manifest en diversos intents de fundar una associació dramàtica catalana que actués regularment. Cal esmentar un dels més reeixits: la formació del quadre escènic «Lleó Fontova», l'any 1904, el qual, però, només arribà a donar tres funcions.

Ben aviat, alguns dels catalans residents i d'altres arribats de poc de Catalunya s'adonaren que l'esperit que animava la collectivitat estava molt afeblit i no s'adeia amb l'afany de renovació, de revitalització del sentiment nacional que abrusava la gent a la nostra terra. Així, el 24 de març de 1908, es produeix un fet que marcarà tot un canvi en la vida dels catalans radicats a Buenos Aires i, per extensió, els de tots els països d'Amèrica. En efecte, en un cafè del xamfrà dels carrers Bartolomé Mitre i Andes, s'hi reunien 22 catalans amb el propòsit d'arrodonir la idea de crear una seriosa organització collectiva que demostrés a propis i estranys la importància i la vàlua de Catalunya. Pocs dies després, hom feia pública una declaració, avalada ja per 61 signatures. «És un fet —deia el manifest—, que ens ha passat a tots, que, en arribar els catalans a n'aquesta terra i trobar-se amb un mode de viure tan estrany per a nosaltres i un ambient tan diferent del que han deixat, el primer que fan, el primer que desitgen, es cercar i trobar algun company català per a ajuntar-se amb ell, per parlar, discutir, i en certa manera renovar aquella vida pletòrica que han deixat en la nostra amada Catalunya. Aquests amics, aquests companys que el català cerca, en arribar, els ha de trobar a l'atzar, no en un lloc comú a tots.» Però més que aquesta necessitat de constituir un lloc on aplegar-se per tal d'establir una relació superficial, per tal d'esbandir-se l'enyorament (la qual cosa hom podia fer en d'altres societats d'esbarjo), pretenien fonamentalment fer conèixer —com diu també el document esmentat— «el període de desvetllament moral i material en tots els ordres de la vida, com pocs casos s'han donat semblants

en la història de cap més poble». Calia, doncs, fundar una entitat que havia de ser, en certa manera, «una petita continuació de la pàtria, i en la que, com en ella, hom hi sentís aquella fam de renovació, aquella febre de treball, de gestació, de dignificació moral i material que ens posés entre els pobles capdavanters de la civilització mundial». D'això a la fundació del «Casal Català», Centre de Cultura, només hi hagué un respir.

Una de les finalitats bàsiques del flamant Casal Català era donar a conèixer el teatre català amb tota l'esplendor i ressonància que li pertocava. De nou les circumstàncies afavoriren el projecte. Un dels homes que amb més de braó bregà per la constitució de l'entitat fou Josep Lleonart Nart, home de teatre, de rellevant actuació a Barcelona, en la qual havia organitzat i dirigit memorables representacions de les obres dels autors catalans de primers de segle, i d'autors estrangers de renom universal, com Ibsen, Bjorson, Brieux, Mirabeau, Hauptmann, en les sessions de l'agrupació «Avenir» celebrades en els escenaris del Paralel. De més a més, actuava aleshores a Buenos Aires l'actor barceloní Esteve Serrador, qui, després de recórrer Amèrica, havia ancorat a la ciutat del Plata. En la temporada de 1908, el teatre Victoria, havia contractat diversos actors catalans, Jaume Capdevila, Carme Jarque, Joan Domènech, Esperança Periu, Agustí Morató, i altres. Així fou possible de concretar immediatament l'acord que figura, entre d'altres, a l'acta de fundació del Casal Català: «que el primer acte que fes el Casal fos donar una representació pública d'una de les millors obres del teatre català modern a fi de donar a conèixer la societat.» Aquest desig fou fet públic mitjançant la circular-programa signada pels iniciadors del Casal —full que hom ha qualificat d'històric—, la qual fou difosa profusament entre la collectivitat catalana i en la qual hom hi establia que entre els propòsits a realitzar «el nostre anhel és donar a conèixer les principals produccions del nostre teatre català modern. No és ben trist que tinguem de veure-les representades algunes d'elles traduïdes a una altra llengua i no en la que foren escrites, perden així llurs principals encisos? Farem passar per la nostra escena, honorablement representades, les principals produccions de Guimerà, Iglèsies, Russinyol, Gual, Crehuet, Puig i Ferrater, Pous i Pagès, etc., i totes les que a Catalunya es vagin estrenant amb èxit».

El principal propòsit, doncs, d'aquells entusiastes catalans es materialitzà el 4 de juny de 1908 amb la representació de *La mare* de Rusiñol, al teatre Victoria, un dels més grans de Buenos Aires, sota la direcció de Jaume Capdevila, l'eminent actor còmic del Romea, i el repartiment, integrat pels actors i actrius esmentats més amunt, fou completat per aficionats. L'escenògraf Jaume Guitart pintà i armà els decorats expres-

sament concebuts per a la famosa diada. Durant els tres entreactes, Santiago Artigas executà al piano diverses sardanes, entre les quals hom subratlla: *La santa espina*, de Morera i *Toc d'alba*, de Serra. El Casal Català féu encunyar una medalla commemorativa de la representació de la qual n'ofrenà un exemplar d'or a cadascun dels actors. En una cara de la medalla hi figura l'escut de Catalunya i la llegenda: «Juny 1908, Inaugural del Teatre Català - Buenos Aires», i a l'altra, destaca la imatge d'un català cofat amb barretina i la mà dreta estesa devers una visió de Montserrat que sura a l'horitzó; darrera la imatge, l'escut argentí. La llegenda d'aquesta cara fa: «Lluny dels ulls i prop del cor. Casal Català.»

L'èxit fou total i, a un mes escàs, hom iniciava un abonament a cinc funcions, en les quals foren representades les obres següents: a la primera funció, *El nuvi* i *Qui compra maduixes!*; a la segona, *La bona gent* i *La morta*; a la tercera, *La mare eterna* i *Juventut*; a la quarta, *La mare*; a la cinquena, *El contramestre* i *Agència d'informes comercials*. No hauria de passar gaire temps, després d'aquest cicle de representacions, que hom ja organitzava dues funcions més en honor de Jaume Capdevila i Carme Jarque. En la primera es posà en escena el drama *Carme*, i *Sirena*, en les quals hi prengueren part Caterina Fontova i Joan Llonch, i en la segona, el *Pati blau* i l'*Himne d'en Riego*.

L'any 1909, se succeeixen les representacions, entre les quals cal destacar un homenatge a Àngel Guimerà amb la posta en escena de *Sol solet*, el dia 8 d'agost. D'altres obres representades durant aquesta temporada són: *Llibertat*, *L'alegria que passa*, *El místic*, de Rusiñol; *Sirena*, d'Apelles Mestres; *El cor del poble*, d'Ignasi Iglésias; *Gent de platja*, de Bori i Fontestà; *Un interior*, de Manuel Folch i Torres; *La capseta dels petons*, de Lluís Millà; *Amor telefònic*, d'Eduard Aulès; *La jove*, de Josep Morató; *La carretera nova*, de Josep Burgas; *Gent d'ara*, d'Eduard Coca; *Terra baixa*, de Guimerà.

L'any següent, el 1910, un esdeveniment inesperat somou l'ànim dels catalans de Buenos Aires, sobretot dels amants del teatre: a les darreries d'abril o principis de maig, hom espera l'arribada de Santiago Rusiñol, acompanyat d'Enric Borràs, Pere Cabré i alguns actors més, en el vaixell «Argentina». Els diaris han anunciat que Rusiñol duu a la butxaca el seu darrer drama, *El redemptor*, i curiosament embalades una colla de teles que haurà d'exposar al Saló Moody, del carrer Florida de Buenos Aires. Entre la munió de gent que concorriran a esperar aquelles prestigioses figures, cal esmentar els actors Jaume Capdevila, Josep Lleonart Nart, entre d'altres, el mestre Enric Morera, Carles Malagarriga, Eugeni Xammar, Ricard Monner Sans, el dibuixant Anton Utrillo... Poc temps més tard, uns enormes cartells, profusament enganxats per les parets dels

carrers de Buenos Aires, encapçalats pel nom del teatre Victoria i l'escut del Casal Català, amb quatre barres vermelles al marge esquerre i a tot el llarg del cartell, anuncien una «gran vetllada artística» pel dimecres 22 de juny de 1910, en honor de l'«eximi escriptor i eminent dramaturg» Santiago Rusiñol i a benefici del «consistori dels Jocs Florals d'enguany» (els Jocs Florals de Buenos Aires que a partir de l'any 1908 se celebraren durant quinze anys, sense intermitència), en la qual hom posaria en escena *L'hereu escampa*, direcció de Jaume Capdevila i escenografia de Vilumara. De més a més, l'actor Enric Borràs recitaria el monòleg de Rusiñol, *El prestidigitador*. El dia de la representació, el teatre és ple de gom a gom, el públic entusiasmat reclama a cada entreacte la presència a l'escenari de l'autor homenatjat. A la fi de l'obra, en nom del Casal Català, hom lliura a Rusiñol una medalla d'or, com a record de la seva estada a Buenos Aires.

Durant aquest any (1910), les representacions es mantenen aproximadament al ritme de l'any anterior. Les obres presentades són: *El cor del poble* i *Les garses*, d'Ignasi Iglésias; *Maria Rosa*, *Mestre Oleguer*, *Mar icel* i *L'Eloi*, de Guimerà; *Flors i violes*, de Pompeu Crehuet; *Don Gonzalo o l'orgull del gec*, de Llanas; *Sirena*, d'Apelles Mestres; *Geni i figura*, de Pallardó; *Agència d'informes comercials*, de Pompeu Gener; *El senyor secretari*, de T. Baró.

A rel de la magna assemblea de Diputacions i Ajuntaments de Catalunya, que tingué lloc a Barcelona el 1908, les tres societats catalanes de Buenos Aires, unides, dirigiren un cablegrama a la premsa catalana preguntant per la unió, per la continuació de la Solidaritat. Aleshores, Josep Lleonart Nart féu la proposició de celebrar una «Festa solidària»; Joan Torrendell, que dirigia la *revista semanal de información catalana* «El Correo de Cataluña», publicada a Buenos Aires, se'n féu ressò a la seva publicació i, el 10 de desembre de 1911, hom concretava aquell afany mitjançant la celebració de la «Diada de Germanor Catalana», la qual comprengué tots els sectors catalans de l'Argentina, Uruguai, Paraguai i Xile. A Buenos Aires, hom representà *Els encarrilats*, de Joan Torrendell; a Xile, representaren *L'alegria que passa*, de Rusiñol, a l'aire lliure, amb una concurrència de més de mil persones. I a Concepció (Xile), Josep Pujol, un jove català que vivia a la serralada dels Andes, es traslladà a aquesta ciutat per tal de recitar el monòleg de Guimerà, *El mestre Oleguer*. Aquest fet despertà l'admiració del cronista del diari «El sur» de Concepció, el qual escriví: «*El hábil aficionado hizo nacer en lo más íntimo de las almas de los catalanes del «Centre» recuerdos de su patria lejana. La concurrència de este joven ha sido un sacrificio, ya que para representar sólo esta obrita ha tenido que venir de la cordillera, donde*

tiene sus negocios de campo. En esto pudimos comprender el cariño con que los catalanes tratan sus cosas, como saben gozar cuando se encuentran tan lejos de la patria y en forma que tanto honra.»

Durant els tres anys següents, el teatre català a Buenos Aires s'esllangueix. M. Balmas Jordana a l'article esmentat abans escriu: «...les poques representacions públiques que's donaren no captivaren l'interès de la collectivitat, car totes foren a base d'aficionats.» La represa, però, no trigà a produir-se de nou. En efecte, tan bon punt el Casal Català comptà amb una sala de teatre dins l'estatge, se succèren les representacions a un ritme aproximat d'una per mes. Hem consignat en un quadre les obres més importants representades pel Quadre Escènic del Casal en el decurs de vint anys (1916-1936), tot indicant el nombre de vegades que fou posada en escena cada una d'elles. Durant aquest periple, els directors foren: Josep Serra, Joan Vehil, Joan Cunill, Lluís Bertran, Cassimir Ros, Felip Ferrer, Joan Domènech, Ramos Mas, Gregori J. Silvestres, Joan Segalà... El 14 de juliol de 1924, l'actor Enric Borràs encarnà el Manelic de *Terra baixa*, en remarcable interpretació, per bé que la seva figura gairebé restà eclipsada pel magnífic elenc que el secundà, segons el testimoni d'alguns espectadors. També fou un fet sensacional la retransmissió per l'audició radial «L'hora catalana» de *La nit de l'amor* (A. Guimerà i E. Morera), solistes i cor dirigits pel mestre Ernest Sunyer, celebrada el 8 de març de 1931. I cal consignar aquí un altre fet memorable: amb motiu de commemorar el cinquantenari de la mort de Richard Wagner, el 21 d'octubre de 1933, Ramon Mas, amb la col·laboració de Montserrat Bartrés, dirigí una adaptació del *Lohengrin*, a cura de Joaquim Pena i Xavier Viura, interpretat per la mainada que constituïa l'Esbart Infantil, fornal on es forjaren força actors a mans de l'esmentat Ramon Mas, esperit sensible, amant de les manifestacions artístiques, de les criatures i de Catalunya, qui dedicà la seva vida a la direcció escènica i de l'Esbart Infantil.

#### TAULA D'OBRES REPRESENTADES PEL QUADRE ESCÈNIC DEL CASAL CATALÀ DES DE L'ANY 1916 FINS AL 1936 \*

AVELÍ ARTÍS

JOSEP BURGAS

*L'eterna qüestió* (2)

*Els segadors de Polònia* (2)

*Matí de festa*

*Jordi Erin* (2)

*Mai se fa tard si el cor és jove* (2) *Estil imperi*

\* La xifra que figura al costat del títol de l'obra indica el nombre de vegades que fou representada durant aquest període.



*La llum dels ulls*

GOLDONI (Trad. Narcís Oller)

*El sorrut benefactor*

ANGEL GUIMERA

*Terra baixa* (4)

*Mossèn Janot*

*Sol solet*

*Mestre Oleguer* (2)

*Mar i cel* (3)

*Jesús que torna* (2)

*Sainet trist*

*La reina jove*

*L'ànima és meva*

*La baldirona*

*Maria Rosa* (3)

*Aigua que corre* (2)

*La nit de l'amor*

IGNASI IGLÉSIAS

*El cor del poble* (6)

*La mare eterna* (2)

*Les garses*

*La recelosa*

*Els vells* (2)

*La reina del cor*

*Flors de cingle* (2)

*L'alegria del sol*

*Joventut*

PUIG I FERRETER

*Si n'era minyora* (2)

*La carretera nova*

*Calvari amunt* (2)

*L'amoreta d'en Piu*

ADRIÀ GUAL

*Misteri de dolor* (2)

*Hores d'amor i de tristesa* (2)

*La comèdia exterior de l'home que  
va perdre el temps*

HAUPTMANN

*L'ordinari Haenschel*

IBSEN (Trad. J. M. Jordà)

*Nora*

*Quan ens despertarem d'entre els  
morts*

APEL·LES MESTRES

*Sirena* (2)

*La senyoreta*

*La barca*

*La barca dels afligits* (3)

POUS I PAGÈS

*Senyora àvia vol marit*

*Rei i senyor*

*Apretats però no escanyats o Una  
llegua de mal camí*

*L'endemà de bodes*

*Sang blava*

*La dama enamorada*

SANTIAGO RUSIÑOL

*La mare* (3)

*Aucells de pas*

*L'heroe*

*El triomf de la carn* (3)

*El prestidigitador* (2)

*La nit de l'amor* (2)

*Els savis de Vilatrista*

*Gente bien* (3)

*L'acaparador* (2)

*Un bon home*

*L'alegria que passa*

*El místic*

*El bon policia*

*La lepra*

*El titella pròdig*

VENTURA I GASSOL

*La dolorosa*

*Un cop d'estat* (2)

JOSEP M. DE SAGARRA

*Cançó de taverna*

*Dijous Sant*

*La corona d'espines*

*Roser florit*

CARLES SOLDEVILA

*Déu hi fa més que nosaltres*

FREDERIC SOLER (Pitarra)

*La dida* (3)

*Cura de moro* (5)

*El liri d'aigua* (2)

*Lo contramestre*

*El ferrer de tall* (2)

*Les joies de la Roser* (2)

*La creu de la masia*

*El castell dels tres dragons*

Una ullada a la taula de les obres representades en aquesta època ens farà patent la inquietud que neguitejava els responsables de les programacions, tant per fer un teatre d'alt nivell com per fer-se ressò de les novetats teatrals de la terra llunyana (*Roser florit*, de Josep M.<sup>a</sup> de Sagarra, fou posada en escena pel maig de 1936 i havia estat estrenada a Barcelona l'any 1935). Així mateix endevinem un afany per donar a conèixer obres que traduïssin una preocupació pels problemes socials i patriòtics de part de llurs autors, tal com ho demostra l'atenció dedicada a Ignasi Iglésias i a Josep Burgas. Durant aquest període, a més dels autors consignats a la taula, foren representades obres de Bori i Fontestà, Millàs-Raurell, Salvador Bonavia, Eduard Coca, Albert Llanas, Pompeu Crehuet, Folch i Torres, Emili Vilanova, Ramon i Vidales, entre d'altres.

En els anys de la guerra (1936-39), les funcions teatrals que organitza el Casal Català de Buenos Aires assoleixen una significació més alta i un paper que s'adiu amb tota l'activitat que els catalans conscients de la tragèdia que vivia el nostre poble desenrotllaren per tal de brindar llur ajut a les víctimes de les fúries que assolaven la pàtria. Així, el 7 de

novembre de 1938, en sessió organitzada pel Comitè Llibertat, hom representà *L'ànima és meva*, de Guimerà, a profit dels orfes de guerra; el 4 de desembre del mateix any, i amb Margarida Xirgú en el paper de Blanca, al teatre Politeama, posaren en escena *Mar i cel*, a profit de la Llar de l'Actor Vell de Catalunya. Aquest compromís i aquesta solidaritat perduraren després de la desfeta, de cara a l'exili: el 6 d'abril de 1940, per exemple, posaren en escena *Els camins d'Antígona*, d'Ambrosi Carrion, a profit dels intel·lectuals catalans exiliats.

El 1940, per tal d'evitar que l'edifici on s'estatjava el Centre Català (on durant aquest període també feien teatre, si bé d'una manera més esparsa i d'un nivell artístic més baix) caigués a mans d'elements estranys a les nostres coses, els socis del Casal es fusionaren amb els del Centre tot creant el «Casal de Catalunya».

El teatre que hom farà a la sala d'aquest nou estatge, durant una colla d'anys, es caracteritza per la representació reiterada de les obres d'autors que podríem considerar «clàssics» de l'escena catalana: Guimerà, Pitarrà, Sagarra, Rusiñol... i els directors que en foren responsables són: Joan Segalà Bosch, Ramon Mas, Gregori J. Silvestres i algun altre. Nous actors, sorgits del Quadre Infantil que dirigia Ramon Mas, s'incorporen a l'elenc estable del Quadre Escènic del Casal de Catalunya, com ara Jordi Vives, Nuri Seras, filla d'una veterana del teatre català, nascuda a l'Argentina: Concepció Lleonart de Seras (qui, el mes d'abril de 1965, celebrà les noces d'or com actriu, amb l'actuació a *La dama enamorada*, de Puig i Ferrater, sota la direcció d'Eugeni Judàs i Joan Cardona). D'altres catalans, arribats de nou a les terres del Plata, passen a engruixir el nucli d'actors tot aportant, alguns d'ells, l'experiència adquirida als quadres d'aficionats de Barcelona, com Pere Andrés i Eugeni Judàs, el qual, posteriorment, assumirà la funció de director i també farà gala del seu talent d'autor (*El llac de les granotes*, Premi Manuel Rocamora als Jocs Florals de la Llengua Catalana, celebrats a Buenos Aires l'any 1960; ...*I així s'escrigué la història*, Premi Ignasi Iglésias als Jocs Florals celebrats a Montevideo, l'any 1963; *L'ou ferrat*, Premi Ignasi Iglésias, ex-aequo amb Josep M.<sup>a</sup> Poblet, als Jocs Florals celebrats a Perpinyà, l'any 1964) i com a traductor d'obres teatrals (*La dona del forner*, de Pagnol, fins al dia del seu traspàs, que s'esdevingué mentre dirigia un assaig al Casal de Catalunya, el 31 de març de 1967, a conseqüència d'un col·lapse cardíac.

Mereix una especial atenció el cas de Joaquim Moreno. Nascut a Palafrugell el 24 de febrer de 1909, de pare andalús i mare catalana, quan ell tenia 4 anys la seva família es trasllada a França, on Moreno fa els estudis primaris i cursa els primers anys del secundari, interromputs pel

fet d'un nou trasllat familiar, aquest cop devers l'Argentina. En arribar a aquest país, Moreno pràcticament no sap parlar català, però aviat s'orienta cap al Casal Català i, de mica en mica, es familiaritza de nou amb aquella llengua que només havia barbotejat durant els primers anys de la seva vida. Les primeres armes escèniques, les fa en grups estudiantils. L'any 1932, un fet fortuït li obrirà les portes al teatre català. Pocs dies abans de la representació de *La corona d'espines*, l'actor que interpretava el paper del senyor Bellpuig s'emmalalteix, algú parla de Joaquim Moreno al director, el qual s'apressa a oferir-li aquell paper, i així aquell xicot de 23 anys debutà encarnant un personatge de 60. El cronista de «Resorgiment» elogia les qualitats histriòniques de Moreno tot assenyalant que li cal millorar la dicció. Vint anys més tard —quan en tenia 43—, després d'una actuació constant al quadre del Casal, per aquelles absurditats de la vida, representaria el paper d'Eudald, un noi de 18 anys, en la mateixa obra que li permeté de canalitzar tot el seu amor pel teatre cap a l'escena catalana.

Moreno reconeix el mestratge de Ramon Mas, sota la direcció del qual actuà en les sessions de «Teatre Íntim», així com el de Joan Segalà, Gregori J. Silvestre, Santo-Ferry i Ramon Ribera. L'any 1952, assumí la direcció del Quadre Escènic del Casal de Catalunya per primer cop, posant en escena *L'altre amor*, de Josep M.<sup>a</sup> Poblet, i d'ençà d'aleshores es dedicà a la direcció teatral d'una manera continuada —llevat de certs períodes més o menys breus— fins al moment actual.

Fou Joaquim Moreno qui inicià una moderada renovació del repertori del Quadre Escènic del Casal, mitjançant la selecció d'obres escrites després de la Guerra dels Tres Anys. Els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a l'exili del 1941 ençà constitueixen la font que li proporciona els textos en aquesta nova etapa del teatre català a Buenos Aires, durant un període que arriba fins a l'any 1960: *Fira de desenganys*, de Xavier Benguerel, Premi Fastenrath, 1941; *Crim en el teatre*, de Josep M.<sup>a</sup> Poblet, Premi Ignasi Iglésias; *Història sentimental*, de Xavier Amorós, Premi Ignasi Iglésias 1958. La tímida publicació d'obres teatrals als Països Catalans li proporcionà nous textos, com ara: *Tu i l'hipòcrita*, de Maria A. Capmany; *La set de la terra*, de Jordi Pere Cerdà; *Guspireig d'estrelles*, de F. Lorenzo Gàcia, les quals alternarà amb d'altres de més tradicionals: *L'hostal de la Glòria*, de Sagarra; *La mare*, de Rusiñol; *Hores d'amor i de tristesa*, d'Adrià Gual; *Cataclisme*, de Joan Oliver, i alguna traducció: *Pigmalió*, de Bernard Shaw, adaptació de Joan Oliver. A mitjans del 1962, per motius particulars, Joaquim Moreno hagué de renunciar temporàniament a dirigir el Quadre Escènic del Casal de Catalunya.

Aquesta circumstància ens oferí la possibilitat de dur un pas més enllà aquell propòsit de renovació, més o menys conscient, de Moreno, i que en el nostre cas obeïa a una franca premeditació de fer conèixer aquelles obres que produïen els autors catalans de postguerra. De manera que, en un lapse de tres anys, muntàvem *La nostra mort de cada dia*, de Manuel de Pedrolo (estrena universal); *Parasceve*, de Blai Bonet; *Antígona*, i *La pell de brau*, de Salvador Espriu; *És perillós fer-se esperar*, de Josep M.<sup>a</sup> Espinàs; *Nord enllà*, de Ricard Salvat.

Paral·lelament, Francesc Arnó considerava que també calia traslladar a la nostra llengua obres d'autors estrangers contemporanis, i així, durant aquest mateix període, dirigia: *El rinoceront*, d'Eugène Ionesco (en una traducció d'ell mateix); *L'aniversari*, d'Anton Txèkhov (traducció de Joan Oliver); i *El senyor Bonhome i els incendiàries*, de Max Frish (traducció de Cortada i Bas Colomer).

A partir de l'any 1964, Joaquim Moreno reprén la tasca de director tot decantant-se marcadament cap a obres del teatre universal i munta: *La dona del forner*, de Pagnol (traducció d'Eugeni Judàs); *Fi de setmana* de l'argentí Roberto M. Cossa (traducció de Bas Colomer); *Del pont estant*, d'Arthur Miller; *La gata damunt la teulada* i *Un tramvia anomenat Desig*, ambdues de Tennessee Williams (traduïdes les tres darreres per Jordi Arbonès), per bé que no s'oblidà dels autors nacionals i dirigí també *Una drecera*, de Joan Oliver; *Ombres del port*, de Joan Cumelles; *L'ou ferrat*, d'Eugeni Judàs *La rambla de les floristes*, de Sagarra...

L'any 1964, i per tal de commemorar el 400 aniversari del naixement de William Shakespeara, Jordi Solé i l'autor d'aquestes ratlles muntaren una adaptació d'*Otello*, basada en la traducció de Josep M.<sup>a</sup> de Sagarra, amb escenografia de la pintora argentina Maria Lluïsa Lamela, a la representació de la qual assistí l'agregat cultural de l'Ambaixada Britànica. El mateix any, Jordi Solé s'emprenqué la tasca de muntar *Maria Rosa*, en qualitat d'actor i director, adaptada a l'època actual i tot su-bratllant-ne el contingut social.

Des de l'any 1967 l'activitat del Quadre Escènic del Casal de Catalunya minva considerablement i el nombre de representacions, que durant aquest lapse es mantenia en cinc o sis obres per temporada, l'any 1967 es redueix a tres i a partir de 1970 arriba a una sola obra per any. L'any 1968, Francesc Arnó dirigeix *La lliçó* i *Els fusells de la mare Carrà*, de Bertolt Brecht, en una mateixa funció, i J. Moreno, *Una història qual-sevol*, de J. C. Tàpies i S. Vendrell. L'any 1969, aquest director posa en escena *Els savis de Vilatrista*, de Rusiñol; *Fantasia sobre Trieste*, de F. Lorenzo Gàcia i *Quina vista tens, Quimet!*, de Lluís Coquard. El 1970,

serà Francesc Arnó el director d'*Apa, Maria, atreveix-te!*, de Ladislau Fedor, en versió catalana de Riba i Rodelles. El 1971, Moreno dirigí *El fantàstic Ulisses*, de Joan B. Ripoll. El 1972, Arnó presenta *L'encens i la carn*, l'espectacle de Feliu Formosa sobre textos dels segles xv i xvi; el 1973, munta *El metge a garrotades*, de Molière. L'any 1974, de nou és Joaquim Moreno qui ha muntat *La nostra Natatxa*, d'A. Casona i *La fortuna de Sílvia*, de Sagarra.

Si volguéssim donar una nòmina completa dels actors que han format part del Quadre Escènic del Casal de Catalunya correríem el risc —perillósísim!— d'oblidar-nos d'algú, però tanmateix no podem deixar de consignar els noms d'aquells qui hi han actuat d'una manera continuada durant els darrers quinze anys: Rosa Quimasó de Navarro, Anna M.<sup>a</sup> Viola de Coll, Concepció Servent, Pura Villaverde, Pepita Gual, Margarida Gual, Antònia R. de Ruiz, Mercè Vives, Carme Guix; Julià Pairó, Antoni Ortega, Francesc Pedrol, Joan Andrés, Pere Andrés, Jordi Font, Pere Padrós, Florentí Villaverde, Ignasi Navau, Josep Ripoll, Eugeni Judàs, Juli Massip, Josep M.<sup>a</sup> Solé, Josep M.<sup>a</sup> Saborit, Joan Cardona (que també ha fet de director) i un llarg etcètera. Una de les tasques més ingrates, la de consuetada, ha estat realitzada durant una colla d'anys per Margarida C. de Salvador i també, esporàdicament, per Juli Massip. De l'escenografia, se n'ha ocupat Ricard Escoté Pujades, el qual també féu de director i actor, a més de tenir cura del maquillatge en infinitat d'ocasions.

El Grup Joventut Catalana, el 1966 formà un grup escènic, integrat per elements molt joves, el qual es presentà sota la direcció de Julià Pairó amb *L'aprenent de suïcida*, de Ferran Soldevila i *L'amor venia en taxi*, de Rafael Anglada.

Obra Cultural Catalana, fundada l'any 1966, també ha dedicat algunes de les seves sessions de divulgació cultural, celebrades ininterrompudament cada dissabte a la tarda (tret dels mesos d'estiu) durant els anys que van des d'aquell de la seva formació fins al moment actual. Les obres representades, en sessions de teatre llegit i actuat, són: *Èxode*, de Baltasar Porcel; *La maleta*, de Rafael Tasis; *Els espies*, de Ricard Salvat; *Homes i No*, de M. de Pedrol; *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers de Catalunya*, de M. A. Capmany i Xavier Romeu, sota la direcció de J. A. Foren posades en escena *Història d'una guerra*, de B. Porcel, dirigida per Pere Padrós, i *Dos quarts de cinc*, de M. A. Capmany, dirigida per J. A. En el curs de l'any 1974, J. A. muntà *Tècnica de cambra*, de Pedrol, i Jordi Solé, *El retaule del flautista*, de Jordi Teixidor.

Al llarg d'aquests anys, han actuat: Pura Villaverde, Mercè Vives,

Blanca Lorenzo, Iris Vila, Glòria Arbonès, Patrícia Gabancho, Isabel Villaverde, Maria Grifell, Josep Font, Jaume Garriga, Joan Cardona, Joaquim Solé, Pere Padrós, Guifré Seras, Jordi Solé, Fivaller Seras, Ricard Marco, Eudald Vidal, Jordi Solé (fill), Francesc Pedrol, Jordi Arbonès...

És curiós de constatar l'interès que demostraren alguns actors argentins de principis de segle pels autors catalans de l'època, interès que no restava limitat al coneixement de llurs obres, sinó que els menava a integrarles en els repertoris respectius. Veiem que Pablo Podestá (1875-1923), l'any 1911, al teatre Apolo de Buenos Aires, donà a conèixer *Terra baixa*, però no en la tradicional traducció de José Echegaray, sinó en la de l'escriptor i home de teatre Camilo Vidal, la qual és una versió adaptada a la ruralia argentina, i es caracteritza per la utilització de la parla i els costums típics del nord d'aquesta terra. Manelic es diu Manuel i, a la fi de l'obra, no crida que ha mort el llop, sinó el tigre. Blanca Podestá hi representava la Marta, i d'altres papers importants eren interpretats per Alippi, Mangiante i Buschiazzo.

L'any 1912, Guillermo Battaglia (1862-1913), qui també havia fet *Terra baixa*, inaugurà la temporada del teatre Apolo amb *La festa del blat*, també de Guimerà, traduïda per Angelina Pagano, actriu que l'havia representada en italià, a Barcelona i a Itàlia, amb Ferruccio Caravaglia, i així mateix havia encarnat la Marta de *Terra baixa*.

José Gómez, actor que morí l'any 1938, es vantava de dir que els seus cavalls de batalla eren les versions castellanes de *Terra baixa*, *El místic*, i *Mort civil*, de tal manera que de la primera el 17 de juny de 1923 en donà la 217 representació al teatre Liceo.

La companyia d'Enrique de Rosas i Matilde Rivera, l'any 1929, mantingué en cartell *Seny, amor, amo i senyor* (*Cuerdo amor, amo y señor*), d'Avelí Artís, al teatre Ateneu, de la qual obra el diari «La Prensa» en digué: «*Es una de las producciones más interesantes de las estrenadas aquí en los últimos tiempos.*» L'any 1930, al teatre San Martín posaren en escena *La llotja* (*La culpa de todos*), de J. Millàs-Raurell i *Civilitzats, tanmateix* (*Civilizados*), de Carles Soldevida, en traducció de Díaz Caneado. Aquesta companyia havia actuat a Barcelona i a diverses ciutats de la Península, representant *El bon policia* i *El indiano*, de Rusiñol, *L'endemà de bodes*, de Pous i Pagès, *Guillermo Roldan* i *Adversarios a Don Inmenso*, de Bartomeu Soler, i *La follia del desig*, de Sagarra.

L'hivern de l'any 1932, l'actriu Blanca Podestá féu una gira per les províncies argentines duent-hi *Maria Rosa*, de Guimerà.

Hi ha hagut d'altres actors i actrius argentins que han representat obres catalanes, com ara Camila Quiroga, Gloria Ferrándiz, Eva Franco, Mecha Ortiz, López Lagar, i segons que ens diu Josep Lleonart Giménez

a l'article publicat a la revista «Catalunya» de l'octubre de 1943, a qui hem seguit per bastir aquestes notes sobre el teatre català en llengua castellana a l'Argentina, Berta Singerman en les sessions poètiques que feia a Barcelona no oblidava els poetes de Catalunya i havia recitat obres de Sagarra, Garcés, Marià Manent, J. Millàs-Raurell, Josep M.<sup>a</sup> López Picó i Joaquim Folguera, entre d'altres.

Per tal de cloure aquesta breu referència als actors argentins que han demostrat llur afecte pel nostre país a través de la interpretació de les obres dels dramaturgs catalans més preclars, i com a penyora del nostre reconeixement, consignarem la dedicatòria autògrafa d'Àngel Guimerà a l'actor Pablo Podestà, la qual és conservada al Museu Nacional del Teatro de la capital del Plata, que fa: «*A Pablo Podestà, en nombre del Manelich catalán, al Manelich de las tierras argentinas, felicitándole por su arte maravilloso. Àngel Guimerà.*»

L'any 1966 cloïem un reportatge sobre «Els catalans de l'Argentina» (aparegut als números de juliol/agost/setembre de «Serra d'Or», d'aquell any) tot vaticinant: «Arribarà un moment (si és que no ha arribat ja) que resultarà absurd de muntar una obra de teatre perquè quaranta o cinquanta persones puguin alleugir llur profunda enyorança assistint a la representació.» I assenyalàvem, també, que calia bifurcar les activitats: «Ens arriscaríem a dir que ha arribat l'hora de treballar de cara al país (...) Val a dir que, per un costat, cal mantenir tot allò que ja existeix de cara als catalans, mentre es pugui. I, d'altra banda, sense voler establir un programa, creiem que, entre les coses a fer, podríem citar: en el terreny de la cultura, tot allò que tendeixi a projectar-la vers l'Argentina: propiciar l'edició de traduccions literàries i àdhuc representacions d'obres catalanes traduïdes...» El pas del temps no ha fet més que confirmar, lamentablement, les nostres prediccions, tal com ho demostra la minva de les activitats del Quadre Escènic del Casal de Catalunya, subaïllada més amunt. Per seguir el nostre pensament d'aleshores, direm ara que cada vegada es fa més peremptòria la necessitat de canalitzar els esforços connectant l'activitat amb aquella que promouen els nostres connacionals als Països Catalans. D'una banda, doncs, cal dur als escenaris dels centres catalans d'aquesta banda de l'Atlàntic les obres que produeixen els nostres autors actuals, especialment aquelles l'estrena de les quals és del tot impossible de dur a terme als teatres de casa nostra; de l'altra, procurar que la gent del teatre argentí tornin a interessar-se pel teatre català, pel teatre català actual, de la mateixa manera que, seixanta anys enrera, s'interessaren pel teatre català d'aquell moment les grans figures del teatre argentí i en representaren les obres més importants en la seva llengua.



## FONTS CONSULTADES

Colleccions de les publicacions: «Ressorgiment», «Catalunya», «El Correo de Catalunya», «Catalunya Nova», «Catalunya al Plata».

«Glossari de l'Hora Catalana».

«Acció Catalana».

Articles de M. Balmas Jordana sobre el teatre català a Buenos Aires, apareguts als números 140, 147 i 148, del 31 d'octubre, 19 de desembre i 26 de desembre, respectivament, de l'any 1914.

Sobre els actors argentins que representaren obres catalanes traduïdes: article de Josep Leonart Giménez, publicat a la revista «Catalunya» del mes d'octubre de 1943.

Així mateix, vull manifestar el meu agraïment a Fivaller Seras i a Guifré Seras pel material i les valuoses dades que m'han facilitat.